

ням динамічного розвитку суспільства та соціальних викликів наповнюються новим змістом і формами. При цьому учена передбачливо враховувала як актуальні потреби сучасної дитини, так і й прагнула закласти потенціал для її перспективного розвитку, готовності продовжувати навчання в основній школі.

Вищевикладене знайшло відображення не лише на сторінках власних дидактико-теоретичних праць, Олександра Яківна поглиблювала ці ідеї, й втілювала їх у своїх навчальних книгах для школярів, розробляючи нові навчально-методичні комплекти для початкової школи, книги для читання, хрестоматії, збірники додаткових завдань і вправ, робочі зошити з друкованою основою.

Використані джерела

1. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja. Navchalno-metodychnyj posibnyk / za zag. red. H. M. Bibik. Kyiv, Litera LTD. 2018. 160 s. 2.
2. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. К. : СПД «Цудзинovich Т. І.», 2007. 204 с.
3. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. К.: «Marіstr–S», 1997. 256 с.
4. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра: посібник. К.: Педагогічна думка, 2014. 176 с.
5. Савченко О. Я. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу. Початкова школа. 2009. №8. С. 1–6.

Гавриленко Тетяна Леонідівна,

*професор кафедри дошкільної та
початкової освіти
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІЛЕЙ ТА ЦІННОСТЕЙ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Здійснений аналіз різних типів джерел (нормативних документів, наукових праць фахівців з початкової освіти, матеріалів періодичних видань 1954–2001 рр.) засвідчив, що цілі як визначальний складник у системі початкової освіти у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. фор-

мувалися під впливом державної освітньої політики, потреб суспільства, шкільної практики, наукових досліджень у галузі початкової освіти. Інваріантними цілями початкової освіти в обраних хронологічних межах залишалися всебічний розвиток дітей молодшого шкільного віку; виховання у них високих моральних якостей, розвиток їхніх розумових і фізичних здібностей, що відповідно до пануючого суспільно-політичного ладу набувало комуністичного або національного забарвлення [1, с. 309].

Початкова освіта, інтегрувавшись у систему загальної середньої освіти на початку 50-х рр. XX ст., передбачала формування базису знань, умінь і навичок, необхідних для оволодіння основами наук у наступних класах школи. З другої половини 70-х рр. XX ст. початкова освіта розглядалася не лише як підготовчий ступінь у структурі загальної середньої освіти, а і як така, що визначає подальший успіх у навчанні та житті особистості [1, с. 310]. У цей час до цілей початкової освіти вводилося формування інтегрального уміння – уміння вчитися, на чому акцентував у своїх працях В. О. Сухомлинський ще у 50-х – 60-х рр. XX ст. Уміння вчитися, як зазначав педагог, включає низку умінь, а саме: читати, писати, спостерігати явища навколишнього світу, думати, висловлювати думку, що в сукупності становлять інструментарій в оволодінні знаннями [5, с. 182]. Про важливість окресленої цілі початкової освіти переконливо писала О. Савченко у статті «Навчати дітей учитися» (1979) [3].

На тлі перебудовчих процесів у освітній галузі наприкінці 80-х рр. XX ст. поряд з означеними цілями пріоритетне місце відводилося формуванню особистості дитини, створенню умов для її самовираження, розвитку її інтересів і здібностей, що реалізовувалися у практичній площині в незалежній Україні [1, с. 240].

Відповідно до загальної мети уточнювалися завдання початкової освіти. До освітніх завдань, що у 50-х – 70-х рр. XX ст. полягали у формуванні предметних знань, умінь і навичок, у другій половині 80-х рр. XX ст. додано загальнонавчальні уміння й навички, які в 90-х рр. XX ст. набули пріоритетності над предметними та сприяли оволодінню розгорнутою навчальною діяльністю – умінням учитися. Принципово важливим в умовах різнотипності закладів освіти в 90-х рр. XX ст. стало визначення освітніх результатів початкової освіти [1, с. 246]. У авторській Концепції школи І ступеня загальної середньої освіти (1990) О. Я. Савченко підкреслювалося, що тогочасне суспільство було зацікавлене в початковій освіті, що могла «гарантувати:

1) засвоєння всіма учнями кінцевих результатів навчання з кожного предмета;

2) різнобічний загальний розвиток та вихованість особистості молодших школярів;

3) формування у них бажання й уміння навчатися» [4, с. 2].

Як бачимо, О. Я. Савченко вперше порушено питання про важливість досягнення кожним учнем освітніх результатів, що мало перспективний і прогностичний характер, зокрема у започаткуванні компетентнісного підходу в початковій освіті.

У єдності з освітніми початкова освіта передбачала розв'язання виховних завдань, що часом превалювали над першими. Основна увага в 50-х – 80-х рр. XX ст. спрямовувалася на комуністичне виховання молодших школярів, складниками якого були інтернаціональне, атеїстичне, розумове, моральне, фізичне, естетичне та трудове виховання. З відродженням української державності особливе значення надавалося національному вихованню, актуалізувалося екологічне, нового змісту набули моральне, фізичне, естетичне та трудове виховання [1, с. 310].

Під впливом теорії розвивального навчання та результатів експериментальних досліджень українських науковців до завдань початкової освіти на початку 70-х рр. XX ст. уведено розвивальні. У колективній статті наукових співробітників відділу початкового навчання НДІ педагогіки УРСР (нині – відділ початкової освіти імені О. Я. Савченко Інституту педагогіки НАПН України) «Три роки за новими програмами» (1972), акцентувалося на важливості розвитку у молодших школярів мислення, уяви, мовлення, пам'яті, пізнавальних здібностей [6, с. 14].

У другій половині XX – на початку XXI ст. відбувалося трансформування не лише цільового, а й аксіологічного складника початкової освіти. Виявлено, що у 50-х – 80-х рр. XX ст. у молодших школярів культивувалися цінності, пріоритетні для тоталітарної держави (конформізм, домінування інтересів держави, колективу над індивідуальними та ін.) й водночас базові моральні, трудові, оздоровчі, естетичні цінності [1, с. 310]. У незалежній Україні у молодших школярів почали формуватися цінності демократичного суспільства – загальнолюдські (доброта, вдячність, любов, краса, шанобливе ставлення до батьків, людей старшого покоління, толерантність та ін.), національні (усвідомлення приналежності до української нації, національна гідність, повага до української мови, історії, культури, традицій та ін.), громадянські (патріотизм, любов до Батьківщини, пова-

га до державних символів та ін.), екологічні (гуманістичне ставлення до природи, охорона й збереження довкілля та ін.), особистісні (пізнання власної особистості, збереження власного здоров'я, відповідальність за власні вчинки та ін.). Важливо, що зі зміною освітньої парадигми, гуманізацією суспільного життя й сам учень почав розглядатися як головна цінність початкової освіти [2, с. 44].

Отже, у другій половині XX – на початку XXI ст. відбулося трансформування цілей і цінностей початкової освіти: від здобуття базису предметних ЗУН до формування особистості дитини та оволодіння нею розгорнутою навчальною діяльністю – умінням учитися, від формування цінностей тоталітарної держави до демократичного суспільства, що стали основою для визначення цілей та цінностей у сучасний початковій школі. Помітний вплив на теоретичне обґрунтування та практичну реалізацію цільового та аксіологічного складників початкової освіти мали українські педагоги (В. О. Сухомлинський та ін.) й науковці (М. В. Богданович, М. С. Вашуленко, О. Я. Савченко та ін.).

Використані джерела

1. Гавриленко Т. Л. Розвиток початкової освіти в Україні у другій половині XX – на початку XXI століття: історико-педагогічний аспект : монографія / НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України. Київ: Фенікс, 2019. 384 с.
2. Гавриленко Т. Л. Цілі, цінності та принципи початкової освіти в перше десятиліття незалежної України (1991–2001). Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., присвяч. Дню початкової освіти, м. Ніжин, 19 жовт. 2018 р. / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин, 2018. С. 43–45.
3. Савченко О. Я. Навчати дітей учитися. Початкова школа. 1979. № 11. С. 68–74.
4. Савченко О. Я. У пошуках нової Концепції школи першого ступеня навчання. Початкова школа. 1990. № 1. С. 2–7.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Харків: Акта, 2012. 537 с.
6. Три роки за новими програмами / М. В. Богданович, М. С. Вашуленко, О. Я. Савченко та ін. Початкова школа. 1972. № 8. С. 14–20.